

Aristoteles'te tercih - mutluluk ilişkisi ve Kahneman'cı bir değerlendirme

The relationship between deliberate-choice and happiness in Aristotle: A Kahnemanian perspective

Tufan Çötök¹

Özet

Mutluluk kavramı Yunan düşüncesinde Aristoteles tarafından ahlak felsefesinde tercih kavramı ile birlikte düşünülmüştür. Bir tür iyi yaşama durumuna gönderme yapan mutluluk, ancak eylemler aracılığıyla ortaya çıkar. İnsanın eylemleri seçim, tercih, isteme, arzu, tutku kavramları aracılığıyla gerçekleşir. Aristoteles bu kavramları tahlil ederek kendisini bilen ve kendisine egemen olan bir kişinin iyice düşünüp taşınması sonucu ortaya çıkan tercihlerin bizi mutluluğa götüreceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla tercih, karar verme sürecinden önce gelen ve nasıl bir mutluluk istenildiğine dair kişisel bir öngörü gerektiren ve bu öngörünün yaşama geçmesi için hangi eylemin neden yapılacağı ve dolayısıyla diğerlerinin neden yapılmayacağı üzerinde iyice düşünüp taşınıp bu düşünceye uygun eylemektir. Aristoteles'in kurduğu ilişki, Kahneman'ın 1. Sistem – 2. Sistem düşüncesiyle tekrar değerlendirilebilir. Buna göre çabuk ve hızlı olan 1. Sistem arzu ve tutkularla, yavaş ve düşünümsel olan 2. Sistem isteme ve tercihle ilgilidir. Bu bağlamda karar verme sürecinde Aristoteles'in seçimden ayırdığı ve mutluluğa sağlayan yeti olarak gösterdiği tercih, modern insanın kararlarında seçime indirgenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, tercih, seçim, mutluluk, D.Kahneman.

Abstract

The concept of 'happiness' in Greek thought was thought by Aristotle together with the concept of 'deliberate-choice'. Happiness which refers to a kind of well-being appears only through human actions. These actions are connected to 'choice', 'deliberate-choice', 'wish', 'desire' and 'passion'. Analysing these concepts, Aristotle claims that choices based upon deliberation and arise from a person who knows and rules thyself will take him to happiness. So, deliberate-choice precedes the decision making process and requires a personal prediction as to what kind of happiness is wished. To actualize this prediction, one must deliberate on why an action to be done or not. This connection which Aristotle establish can be reconsidered in a Kahnemanian perspective that refers to 'system-1' and 'system-2'. According to this perspective, fast and quick system-1, on the one hand, is related to desires and passion; slow system-2 on the other hand is to wish and deliberate-choice. In this context, the deliberate-choice which Aristotle in decision-making process separates from choice is reduced to only choice in decision making processes of modern human being.

Keywords : Aristotle, delibarate-choice, choice, happiness, D.Kahneman.

Giriş Yerine: Aristoteles'te Mutluluk

İlkçağ felsefesi, mutluluk kavramının bir ideal kabul edildiği ve ahlak felsefelerinde nihai ulaşılabilecek olan kavram kabul edilir. Zeller (2001:231)'in de belirttiği gibi “Her türlü insan etkinliğinin hedefi genel olarak (ki Etik üzerine yazan hiçbir Grek yazar asla bundan şüphe etmez) mutluluktur, çünkü bizzat kendisinden ötürü, ve başka bir şey için değil, arzulanan yalnız odur.” Ayrıca kavram, belirli bir öze sahip olmaktan ziyade bir yaşama durumuna işaret eder. Bu yaşama

¹ Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü. E-mail: tcotok@sakarya.edu.tr

durumu ise “hazların toplamı değildir; eğlenme ve haz alma hiç değildir. Hiç bir eylemde bulunmadan, hiç bir karar almadan ve hiç bir tercihte bulunmadan kendimizi 'iyi hissetmemiz' iyi yaşam değildir” (Erkızan, 2014:246). O, bir eylemlilik halidir. Mutluluk, Aristoteles felsefesinde bugünkü kabul gören zeminine oturmuştur. Grekçe karşılığı ‘eudaimonia’ olan ve “hem maddi hem de manevi koşullar bakımından hali vakti yerinde olma veya iyi durumda bulunma” (Peters, 2004:121) şeklinde açıklanan kavram, ilk Demokritos’ta kendisini gösterir. “Mutluluk, ruhsal bir yetidir ve mutsuzluk gibi ruhun bir özelliğidir” (Freemann, 1952:107; fragman 170) ve “mutluluk koyu n sürüsünde veya altında bulunmaz. Ruh, iyi ve kötü özellik / istidatların (genius) ikamet yeridir” (Freeman, 1952:107, fragman 171) diyen Demokritos, mutluluktan bedensel olan hazları değil, ruhun iyi durumda bulunmasını anlar.

Aristoteles kavramı Demokritos’un görüşleri bağlamında devralır ve ahlak felsefesinde nihai bir amaç olarak belirler. *Nikomakhos’a Etik* mutluluk, erdem, erdemi meydana getiren huylar, tercih vb. ahlaki kavramların neliğini uzun uzadıya tartışmakla kalmaz, sonrasında mutluluğun içeriğinin anlaşılması için bir çerçeve çizer. Öyle ki Aristotelesçi perspektif öncelikle Ortaçağ ve İslam felsefesi için, sonrasında mutluluğu günümüzde açıklama çabasında olan yaklaşımlar için temel bir dayanak noktasıdır. Felsefedeki erdem etiği ve psikolojideki pozitif psikoloji buna iki örnek oluşturur.

Kavram muhtelif filozoflar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Buna karşılık “Aristoteles’in hem insanın hem de mutluluğun ne olup olmadığı konusunda kesin bir yargıya sahip olmadığı” (Nagel, 1998:138) ifade edilebilir. Hem tanım üzerindeki farklı değerlendirmeler hem de kavramın, içeriği değerlendiren filozof tarafından oluşturulan erdem, haz, sağlık, zenginlik gibi formlar yapıları bağlayıcı bir tanıma izin vermez. Aristoteles için de bu durum geçerlidir ve “ruhun erdeme uygun etkinlikleri” (Aristoteles, 1997:11; 1098a) şeklinde kapalı bir ifade ile gösterilir. Bununla birlikte bir takım özellikleri hakkında belirlemeler yapılabilir: İyice düşünüp taşınma ve eylemler erdemli bir karakterden alındığında ve yeterli miktarda dışsal iyi ve haz buna eşlik ettiğinde iyi yaşama ve iyi eyleme elde edilir. Başka bir deyişle iyi, kusursuz ya da soylu olanı yapma adına kapasitelerimizin engellenmemiş kusursuz tatbikiyle ve iyice düşünüp taşınarak uğraştığımızda ortaya çıkar (Vittersø, 2016:2). Bu belirlemeler mutluluğun koşullarını da göstermektedir. İçsel ve dışsal iyiler. İçsel iyiler ruhla ilgili iyiler ve bedenle ilgili iyiler şeklindedir (Aristoteles, 1997:12; 1098b). Dışsal iyiler ise şu şekilde ifade edilir: “Soylu bir doğum, çok sayıda arkadaş, iyi arkadaşlar, varlık, iyi çocuklar, çok sayıda çocuk, mutlu bir yaşlılık, aynı zamanda da ün, onur, iyi talih ve erdemle birlikte sağlık, güzellik, güç boy-bos, atletik güç gibi bedence üstünlükler. Bir insan bu iç ve dış ve dış iyi koşullara sahipse, tamamen bağımsız olmaması için hiçbir engel kalmaz; çünkü bunların dışında sahip olunacak başka şey yoktur” (Aristoteles, 2004:1360b 3-28). Dolayısıyla mutluluk, insanın kendini eğitmesi ile alakalıdır, güçlü bir karakteri oluşturacak erdem eğitime dayanır, insan için nihai iyidir ve bizatihi kendisi için istenmektedir.

Nitelikleri hakkında yukarıdaki belirlemeler yapılan mutluluk kavramının nasıl ortaya çıkacağı da bir problemidir. Cevaben Aristoteles’in felsefesi insanı eylemde bulunan bir varlık olarak ele alır. Bu eylemlerin “ruhun akla etkinliği” (Aristoteles, 1997:11; 1098a) olarak tanımlanan erdeme uygun gerçekleşmesi beklenir. Dolayısıyla insanı mutlu kılacak olan ilk planda erdemli eylemlerdir. Ancak eylemler alanı matematiksel bir kesinlikten farklı olduğundan hangi eylemlerde bulunmak gerektiği bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Bir eylem arzu, tutku, isteme, seçme veya tercih aracılığı ile ortaya çıkar. Bu kavramların neliği ve birbirlerinden hangi noktada ayrıldıkları Aristoteles için çok önemlidir. Bu ayrımda tercih, ruhun akıldan pay alan kısmıyla ilişkisi dolayısıyla ön plana çıkar ve müstakil olarak onun diğer kavramlarla ilişkisi üzerinde ayrıntılı olarak durulur. Yani eylemin meydana gelmesi söz konusu olduğunda, olması beklenen eylem için tercih temel bir kavramdır. Çünkü kişiyi mutluluğa götürecektir ve tam da bu yüzden tercih kavramı üzerinde enine boyuna düşünülmelidir. Aristoteles’in tercih analizi

iki nedenden önemlidir:

- a) Tercih eylemin ilkesi kabul edilir,
- b) Tercih, yakın görüldüğü arzu, tutku, kanı gibi diğer kavramlardan farklıdır ve bu farklılığı ile mutluluk için ölçüt kabul edilir.

Aristoteles'te Tercih Kavramı

Bir eylemi neden tercih ettiğimiz Aristoteles için temel bir sorudur. Tercih, Aristoteles'in ahlak düşüncesinde doğrudan erdemi (erdem tercih ilişkisi), dolayısıyla da mutluluğu (mutluluk tanımı) ortaya çıkaracak eylemin seçilebilmesi için önemli olduğundan *Nikomakhos'a Etik*'te uzun bir şekilde üzerinde durulan konulardan biridir. Sorunun amacı, erdemli eylemlerin nasıl mümkün olduğunu göstermektir. Burada tercih kavramına verilen önem iki gerekçeyle temellendirilebilir: Öncelikle Aristoteles felsefesini muhtelif perspektiflerden değerlendirmek mümkündür ki o, bir anlamda farklı alanlarda ilkeyi ortaya koyma niyetinde olan bir felsefe yapmıştır. *Metafizik*'te üretken bilimlerin ilkesini 'yetenek' olarak görürken (Aristoteles, 1996:462; 1064a) *Nikomakhos'a Etik*'te pratik bilimlerin ilkesini dile getirir: "Eylemin ilkesi tercihtir (προαίρεσις / proairesis) (ereksel neden değil, hareket ettirici neden), tercihin ilkesi ise iştah (ὄρεξις/oreksis) ve bir şey için olan akıl yürütmedir" (Aristoteles, 1997:115; 1139a). Bu pasaj, tercihin doğasının ne olduğunu göstermek bakımından değerlidir. Öncelikle söylenmesi gereken "prohairesis sözcüğünü bir kavram olarak kullanan ilk filozof Aristoteles olmuştur" (Ökten, 2014:305). İlke açısından bakıldığında bir eylem ancak bilinçli bir tercihle yapıldığı zaman onun ahlakiliğinden söz etmek mümkün hale gelir. Bu durumda gerek pratik, gerekse de poetik bilimlerin ilkesi kişide gerçekleşir. Tercih, karar vermemizi sağlayan, iştahla temellenen akıl yürütmedir. İştah (ὄρεξις/oreksis) "bir şeyi şiddetle isteme, can atma, özleme, arzulama" (Peters, 2004:268) anlamlarına gelir ve "arzu (ἐπιθυμία), tutku (θυμός) ve isteğin (βούλησις) türü oldukları cinstir" (Aristotle, 1931:414b). Bunlar içerisinde tercih, en çok isteme ile yakın anlamlıdır. Çünkü "isteme aklın hesaplayan kısmındadır ve arzu ile tutku akıl dışı olan kısımda yer alır" (Aristotle, 1931: 432b 5). Diğer taraftan tercih ve söz konusu üç kavram arasındaki ilişki aşağıda ele alınacaktır.

Tercihin oluşması için iştahtan sonra, iştah edilen üzerine düşünmek söz konusudur ki bunu da Aristoteles'in tercih analizinden çıkartmak mümkündür: "[Tercih / deliberation- προαίρεσις] akılla ve düşünmeyle yapılır; nitekim adı bile 'başka şeylerden önce seçilmesi [choose - αἰρετόν] gerekliliği' anlamına geliyor" (Aristoteles, 1997:46; 1112a15). Diğer taraftan Aristoteles burada hem seçmek (choose) ve tercihi (deliberation) ayırt etmektedir hem de tercihe akıl ve düşünmenin eşlik edeceğini göstermektedir. O halde insanı mutluluğa götürecek tercih, tercih edilen üzerinde iyice düşünüp taşınmayı gerekli kılar.

İkincisi, tercihin ilişkili olduğu arzu, tutku, isteme ve sanı kavramlarıyla bağlantısının değerlendirilmesidir. Bu durumda eylemin analiz edilmesi gerekmektedir. Ona göre eylemler isteyerek veya istemeyerek yapılırlar. Zorla ya da bilgisizlik yüzünden gerçekleşen istemeyerek yapılan eylemler (Aristoteles, 1997:40; 1110a) doğrudan konunun dışında kalmak durumundadır. Çünkü erdem, dışarıdan bir güç vasıtası veya bilinçsizce gerçekleştirilmekten ziyade, üzerinde düşünülerek yapılan bir eylemdir. Öyle ki "tek kırlangıçla bahar gelmez" cümlesinde vurgulandığı gibi, tesadüflüğü dahi kabul etmez. Aristoteles'e göre ahlaki olarak değerlendirilmesi mümkün olan eylemler 'isteyerek yapılanlar'dır.

İsteyerek yapılan eylemler "başlangıcı eylemin tek tek koşullarını bilen kişide olduğu zaman yapılandır (Aristoteles, 1997:45; 1111b). O halde bu tür eylemin neden dolayı yapıldığı üzerinde durulmalıdır. İsteyerek yapılan eylemler, zorla veya bilgisizlikten yapılan eylemlerden farklı olarak 'tercih' edilmektedir. Aristoteles'e göre "tercih, isteyerek yapılan bir şey gibi görünüyor, ama aynı şey değil; 'isteyerek yapılan' daha kapsamlı" (Aristoteles, 1997:44; 1111b) ifadesi, isteyerek yapılan eylemlerin genel bir ad olduğunu ve bu genelliğin, yani -cins-in çeşitli türleri olduğunu, bu türlerden birinin de tercih olduğunu göstermektedir. Tercih, yukarıda gösterildiği

gibi üzerinde düşünülerek yapılan bir eylem olduğuna göre seçim sonucu gerçekleşen diğer isteyerek yapılan eylemlerden, arzu (ἐπιθυμία), tutku (θυμὸν), isteme (βούλησιν) ve sanı (δόξαν)dan farklı olmak durumundadır:

a) Arzu ile tercihi birbirinden ayıran ilk ayırım kişinin kendine egemen olup olmamasıdır: “Kendine egemen olmayan kişi (ἀκρατής), tercihle değil arzuyla davranır; oysa kendine egemen olan kişi (ἐγκρατής) tersine, arzuyla değil, tercihle davranır” (Aristoteles, 1997:44; 1111b). Fakat bu ayırım kökten bir ayırım da değildir. Çünkü tercih, son tahlilde bir tür arzudur: “Tercih edilmiş şey, elimizde olan şeyleri düşündükten sonra arzu edilen şey olduğuna göre, tercih de kendi elimizde olan şeylerin enine boyuna düşünülmüş arzusu olur; enine boyuna düşünülerek karar verdiğimizde, düşünüp taşınmamıza uygun arzu etmiş oluruz” (Aristoteles, 1997:48; 1113a). Buna göre her tercih, istendiği için arzu edilir. Buna karşılık her arzunun tercih olduğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Yine burada arzu ile tercihi ayırmada ölçüt olarak kullanılan ‘kendine egemen olamama’nın özellikleri üzerinde VII. kitapta tekrar durulur. Kendine egemen olamama, kötülük ve canavarlık ile birlikte kaçınılması gereken alışkanlıktır (Aristoteles, 1997:130; 1145a). Aristoteles bu alışkanlığı kendine egemen olan kişi ile karşılaştırır: “Kendine egemen olan kişi akıl yürütmede tutarlı, kendine egemen olmayan kişi akıl yürütmede tutarsızdır. Kendine egemen olmayan kişi kötü olduğunu bile bile tutku nedeniyle eyleyebilir, kendine egemen olan kişi arzuların çirkin olduğunu bildiği için akıl yürütmesi sayesinde onlara uymaz (Aristoteles, 1997:131; 1145b).

Aristoteles’in belirlemesine göre kendine egemen olan kişi ile kendine egemen olmayan kişi arasındaki farkı belirleyen, eylemin kendisine dayandığı güçtür. Buna göre birincisi akıldan, ikincisi tutkuların hareket ederek eyleyebilir. Dolayısıyla sağlıklı akıl yürütme aklın sadece kendiliğinde gerçekleştirebileceği bir güç olmaktan ziyade, kendine hâkim olma gibi bir şarta bağlanmıştır. Diğer taraftan Aristoteles, “hiçbir insanın bilerek ve isteyerek kötülük yapmayacağına” dair Sokratik görüşü, ‘kendine egemen olma’ şartına bağlamış görünmektedir.

b) Aristoteles tercih ile karşılaştırdığı durumlar arasında en az ilişkinin tutku ile olduğunu savunur: “Tutku tercihle daha da az ilgilidir, çünkü tutku yüzünden yapılanlar tercihle en az ilgili gibi görünüyor” (Aristoteles, 1997a:45; 1111b). Tutkudan kaynaklanan eylemler görece daha dar bir alana işaret eder. Nitekim tutku olmaksızın da bir eylemin gerçekleştirilmesi mümkündür. Buna karşılık tercih her bir eyleme eşlik eder.

c) Tercih ve isteme arasındaki fark ‘olanaksız’ kavramından hareketle tesis edilir: “(...) olanaksızların tercih edilmesi, biri olanaksız bir şeyi tercih ettiğini söylerse, aptal olduğu söylenir, oysa olanaksızların da istenmesi söz konusudur. Örneğin ölümsüzlüğün...” (Aristoteles, 1997a:45; 1111b). Buradan hareketle istemenin kişinin elinde olmayan şeylerle ilgili olabilmesi mümkün iken tercih için böyle bir şeyden söz edilemez.

d) Tercihi kanıdan ayıran, onun kanıdan daha özel olmasıdır. Ayrıca tercih ahlak ile kanı ise bilgi ile ilgili bir kavramdır: “Tercih kanı da olamaz, çünkü kanı her şeyle ilgili görünüyor, öncesiz ve sonrasız olanlar ve olanaksız şeylerle ilgisi elimizde olanlarla ilgisinden hiç de az değil; kanı doğru ve yanlış diye ayrılır, iyi ya da kötü diye değil; tercihse daha çok iyi ve kötüyle ilgili” (Aristoteles, 1997a:45; 1111b).

Dolayısıyla tercih, arzu, tutku isteme ve ya bir kanı değildir. Karar verme sürecinden önce gelen ve nasıl bir mutluluk istenildiğine dair kişisel bir öngörü gerektiren ve bu öngörünün yaşama geçmesi için hangi eylemin neden yapılacağı ve dolayısıyla diğerlerinin neden yapılmayacağı üzerinde iyice düşünüp taşınıp bu düşünceye uygun olarak eylemektir.

Sonuç Yerine: Kahnemancı Bir Değerlendirme

Son olarak Aristoteles’in görüşlerini günümüz dünyasına taşımak mümkün müdür? Bu taşımayı “mutluluk” kavramını günümüzde kendisi için başat bir değer kabul eden pozitif psikolojiden hareketle temellendirmek düşünülebilir. Aristoteles’in pozitif psikoloji ile ilgisi mutluluk ile ilgili çalışmaların düşünce tarihinde onunla birlikte başlıyor olmasından kaynaklanır: “İyi-olma gelişen

bir araştırma alanı olmasına rağmen nasıl tanımlanması gerektiği cevapsız kalmıştır. Bu disiplinler arası araştırma, iyi-olmayı tanımlamadaki geçmiş girişimleri inceleyerek, Aristoteles'ten günümüze kadarki çabalardan elde edilen ana kuramsal perspektiflerin bir değerlendirmesini sunar” (Dodge, 2012:222). Aristoteles’i psikolojiden bağımsız bir etik kurulamayacağını fark eden ilk filozof olarak gören Lear, ona günümüzde artan ilginin nedenini şu şekilde açıklar: “(...) ahlak yasasından belirli koşullarda nasıl davranılacağına ilişkin özgül sonuçlar çıkarmak olanaksızdır. Kısmen bu eleştirinin yaygınlaşması yüzündendir ki Aristoteles’e olan ilgide yeni bir uyanış oldu” (Lear, 2006:16). Daha fazlası için mutluluk ve tercih konusuna yine pozitif psikolojiden yaklaşan D. Kahneman iyi bir referans olur. O, Amos Tversky ile karar vermede hüristik kısayollar üzerine çalışmasıyla psikolojide bir klasik olmakla birlikte pozitif psikoloji ile ilgili daha az bilinen çalışmaları da temel önem taşımaktadır (...) Kahneman’ın pozitif psikolojiyle bağlantılı çalışmalarının bir bölümü, insanların mutlu ve mutsuz anları nasıl hatırlayıp öngördükleri hakkında sorular sorar (Diener, 2009:550). Bu bağlamda Aristoteles ve Kahneman arasındaki ilişkiyi farklı açılardan kurmak mümkündür:

a) Kahneman, çalışmalarında ‘1. Sistem’ ve ‘2. Sistem’ kavramlarını gündeme getirir: Ona göre bu kavramlar yukarıda görüldüğü gibi hızlı ve yavaş düşünme ile ilgilidirler ve doğrudan tercihimizi belirlemektedirler. Hızlı düşünme ile ilgili olan 1.sistem “otomatik olarak ve hızlı işler; çok az veya hızlı çaba gerektirir ve hiçbir istemli denetim içermez” (Kahneman, 2017:26). Buna karşılık yavaş düşünme ile ilgili 2. Sistem “dikkati, karmaşık hesaplamalar dahil, çaba isteyen zihinsel işlemlere yönelir. 2. Sistemin işleyişi sıklıkla eylem, seçim ve yoğunlaşmaya ilişkin öznel deneyimlerle ilişkilendirilir” (Kahneman, 2017:27). Her iki sistemin birbiriyle ilişkisi bağlamında görünümü şu şekildedir:

Süreç	Hızlı, Paralel Otomatik, Çaba gerektirmeyen, İlişkili Çağrışımsal, Yavaş öğrenme Duygusal	Yavaş, Sıralı, Kontrollü, Çaba gerektiren, Kurala dayalı, Esnek, Tarafsız
İçerik	Algılar Mevcut uyarın Uyarana bağı	Kavramsal temsiller Geçmiş, şimdi ve gelecek Dille uyandırılabilir

Şekil 1: İki bilişsel sistemde süreç ve içerik (Kahneman, 2003:698)

Kahneman’ın her iki sisteme vermiş olduğu anlamı Aristoteles’e uyarlamak mümkündür: “Aristotelesçi terimlerle, Sistem 1 düşüncesi, bireysel düşünceler anlamında ilkeler (archai) ile ilgilidir. Pratik bir kıyasın küçük öncülü Sistem 1 düşüncesinin bir ürünü olabilir. Bütünüyle Sistem 2 düşüncesi, aynı zamanda dikkatlice ve rasyonel olarak bireysel yargılar hakkında düşünebilsek de, pratik kıyasların büyük öncüllerinde olduğu gibi ilkeler anlamında ilkeler (archai) ile ilgilidir (Sistem-1, kıyastaki küçük öncül; Sistem-2 ise büyük öncüdür) (Hartman, 2013:152). Aristoteles genel olarak kıyas ile pratik kıyası birbirinden ayırt eder. Aralarındaki fark, pratik

kıyasın sonucunun önerme değil, eylem olmasıdır. Böylece Aristoteles için 1. Sistem ilkesi bulunmayan, 2. Sistem ise bir ilke altında gerçekleşen eylemdir. Ayrıca 1. Sistem ruhun akıldan pay almayan kısmında olan arzu ve tutku ile, Sistem 2 ise ruhun akıldan pay alan isteme ve tercih etme yetisi ile gerçekleşmektedir. Yine Aristoteles “tercihin ilkesi ise iştahdır (oreksis)” derken sanki iştaha dayalı seçim ile akla dayalı tercih arasındaki bir yakınlık kurar gibi görünmektedir. Ancak Nikomakhos’a Etik, bu ifade dışında aradaki ilişkiyi ortaya koyacak bir bağlantı ihtiva etmez. Dahası, Aristoteles, eser boyunca akla dayalı tercihin önemini vurgular: “Aristoteles’in arzuyu tercihin cinsi şeklinde düşündüğünü söylemek yanlış olacaktır. Şöyle ki, Aristoteles’in ruh anlayışıyla ilgili kısımda belirtildiği üzere, arzu her zaman bir ereğe ilişkindir ve istek, iştah, tutku olmak üzere üç türe ayrılır. Oysaki tercih ereğe değil, ereğe ulaştıran araçlara ilişkindir ve istekten de, iştahtan da, tutkudan da farklıdır (Büyüközkar, 2010:132). Aristoteles, bu açıklamaların dışında, eudaimonia için kişinin yetkinliğine daha fazla değer verir ve bu yeteneğin kişide oluşum süreci, yani insanın yetkin tercihler yapabilme sürecine odaklanmaktadır ve daha çok pratik bilgi (phronimos) oluşum önemi üzerinde durmakta, bunu da ‘yaşama deneyimi’ ile mümkün görmektedir. Yani karar mekanizmasında vurgu, 2. Sistem üzerindedir. Buna karşılık Kahneman, Aristoteles gibi ayrımı derinleştirmez. 1. Sistem ve 2. Sistem arasında güçlü bir bağ vardır. Ona göre 2. Sistem yargılarda bulunur ve seçimler yapar, ama çoğu zaman 1. Sistemin ürettiği düşünce ve duyguları destekler ya da rasyonalize eder” (Kahneman, 2017:481). Yine felsefe tarihi bağlamında düşünmeye devam edecek ve kaba bir belirlemeyle ifade edecek olursak, Hume’un ahlak felsefesi 1. Sistem’e yakın durmaktadır. Bu bağlamda Hume’un “akıl tutkuların kölesidir” şeklinde ifade ettiği anlayış ile 1. Sistem arasında bir ilişki kurulabilir ki bu da başka bir çalışmanın konusu olabilir.

b) Aristoteles’te mutluluk ve tercih arasındaki ilişki ‘en yüksek haz’ veya ‘azami fayda’ amacıyla açıklanamaz. Onun için haz, eylemin amacı değildir ve ticaret ve bilgelik / siyaset yaşamı ile birlikte yaşanılması mümkün yaşam biçimlerinden bir olan haz yaşamı, ideal olarak konulması mümkün olmayan bir yaşam biçimidir. Dolayısıyla tercihin amacı, hedonist bir karakterde mutluluk meydana getirmek değildir. Tercihlerimizin bize en fazla faydayı sağlaması gerektiğine dair bir yaklaşım Kahneman tarafından kabul görmez. Nitekim o, utilitarianist gelenekteki mutluluk anlayışına eleştirel yaklaşır. Mill tarafından “en büyük fayda ilkesi” olarak gösterilen eylemlerimizde hep azami mutluluğun hedeflendiğine dair ilke, Kahneman için geçerli değildir. Çünkü eylemin fail nedeni olan soru değişmiştir: “Faydanın eski yorumunda seçimlerin faydayı en üst düzeye çıkarıp çıkarmadığı sorusunun basit bir anlamı vardır: İnsanlar en çok haz aldıkları seçenekleri mi seçerler? bu ayrımın reddedildiği modern karar teorisinde soru oldukça farklıdır: Tercihler birbirleriyle ve rasyonel seçimin aksiyonlarıyla tutarlı mıdır?” (Kahneman, 2006:222).

c) Aristoteles özellikle etik alanında matematiksel bir kesinliğin mümkün olmadığını ve dolayısıyla eylem alanının dışsal koşullar ve kuramlar bağlamında belirlenmesinin mümkün olmadığını kabul eder. Bu yüzden aslolan ‘durum’dur. Söz konusu ‘durum’u günümüze taşıdığımızda ihtiyacın arzuya, kendini bilmek düşüncesinin kendin olmaya ve varolmanın sahip olmaya dönüştüğü iddia edilebilir. Bu dönüşüm bağlamında tercih, istemeye dönüşmüş veya seçmeye indirgenmiştir. Dolayısıyla Aristotelesçi açıdan bugün insan, akıldan pay almayan kısmı ile yaptığı seçimler aracılığıyla mutluluğu arayıp bulamayan varlıktır. Mutluluk, ancak söz konusu kavramların yerli yerine oturtulması ile mümkündür. Seçmek ise arzu ve tutkular dahilinde yapılan bir edimdir ve hep daha farklı olanı mümkün kıldığından kaygıya gebedir. Buna karşılık tercih, rasyonel insanın edimidir ve mutluluğun şartıdır.

d) Tercih üzerine yapılan belirlemelerden sonra mutluluk ile olan ilişkisi bağlamında şu sonuçlar çıkarılabilir:

- i) Kişi gerçekleşmesi mümkün olmayanları istememelidir.
- ii) Kişi kendine egemen olmalıdır.

- iii) Mutluluk, kendini bilmeyi gerektirir.
iv) “(...) mutluluk için doğru tercihin alışkanlık haline gelmesi gerekir” (Kalaycı, 2014:270).
v) Arzu ve tutkular ruhun akıl dışı kısmına tekabül ettikleri için bizi mutluluğa ulaştırmaktan uzaktırlar.

Aristoteles’ten çıkan sonuçlar, “İnsanların ne istediklerini göz ardı eden bir esenlik (well-being) teorisi desteklenemez. Öte yandan insanların yaşamlarında olan biteni göz ardı edip, yalnızca yaşamları hakkında ne düşündüklerine odaklanan bir teori de savunulamaz (Kahneman, 2017:475) diyen ve eserlerinde tekil durumları dikkate alan Kahneman için de geçerli görülebilir.

Kaynakça

- Aristotle, (1931) “de Anima”, *The Works of Aristotle III*, Ed. W. David Ross, Oxford University Press, Oxford.
- ARİSTOTELES, (1996), *Metafizik*, Çev., Ahmet Arslan, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- ARİSTOTELES (1997), *Nikomakhos’a Etik*, Çev., Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Büyükközkar, Ender (2010) “Aristoteles’te Ahlakın Bilgisel Temeli”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hakan POYRAZ, Sakarya.
- Diener, Ed (2009) “*Kahneman, Daniel*”, *The Encyclopedia of Positive Psychology*. Edited by Shane J. Lopez, Blackwell Publishing, Oxford.
- Dodge, R., Daly, A., Huyton, J., & Sanders, L. (2012). The challenge of defining wellbeing. *International Journal of Wellbeing*, 2(3), 222-235.
- Erkızan, Hatice Nur (2014) “*Aristoteles’te İnsanın Doğası Üzerine*”, *Cogito*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.77: Aristoteles, İstanbul.
- FREEMAN, Kathleen (1952), *Ancilla to the Presocratic Philosophers*, Oxford.
- Kahneman, Daniel (2003) “A Perspective on Judgment and Choice”, *American Psychologist*, Vol. 58, No. 9.
- Kahneman D. & Thaler, Richard T. (2006) Anomalies Utility Maximization and Experienced Utility *Journal of Economic Perspectives*-Volume 20, Number 1.
- Kahneman, Daniel (2017), *Hızlı ve Yavaş Düşünme*, çev. Osman Çetin Deniztekin, Filiz Nayır Deniztekin, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Kalaycı, Nazile (2014) “*Daimon’dan Eudaimonia’ya: Aristoteles’te Mutluluk*”, *Cogito*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S.77: Aristoteles, İstanbul.
- Lear, Jonathan (2006), *Mutluluk Ölüm ve Yaşamın Artakalanı*, çev. Banu Büyükkal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Nagel, Thomas (1998), “*Aristoteles’in Eudaimonia Üzerine Düşünceleri*”, çev. Hatice Nur Erkızan, *Doğu Batı, Etik iç.*, Yıl 1, Sayı 4, İstanbul, ss.137-145.
- Ökten, Kaan (2014), “*Prohairesis ve Dikaosune*”, *Cogito*, Üç Aylık Düşünce Dergisi, S. 77: Aristoteles, İstanbul.
- PETERS, Francis E. (2004), *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev., ve haz. Hakkı Hünler, Paradigma Yayınları, İstanbul.
- Vittersø, Joar (2016), *The Most Important Idea in the World: An Introduction*, Editor Joar Vittersø, Handbook of Eudaimonic Well-Being, Springer.
- ZELLER, Eduard (2001), *Grekl Felsefesi Tarihi*, Çev., Ahmet Aydoğan, İz Yayınları, İstanbul.

Extended Summary

The Relationship between Deliberate-choice and Happiness in Aristotle: a Kahnemanian Perspective

Tufan Çötök

Introduction

“Happiness”, as is known, was widely discussed in ancient Greek philosophy and it was Aristotle that first examined it in a theoretical framework. The definition of the concept, previously vaguely given as “the activities of soul in accordance with virtue”, was made clear by Aristotle. In *Nicomachean Ethics* he connects happiness to virtue that is described as “the activity of soul in accordance with reason”. Yet, how happiness will come out is not clear; only its characteristics such as ‘living well’ and ‘doing well’ can be identified, which means that happiness arises by human actions.

An action arises out of a desire, passion, wish, choice or deliberate-choice. According to this distinction deliberate-choice stands out where soul has a share in reason. In other words, when it comes to the occurrence of an action, deliberate-choice is a fundamental concept for that action that is expected to occur. It is one’s choices that will take him to happiness and by this very reason the concept of deliberate-choice must be thought upon at length. Aristotle’s analysis of it is important in two ways:

a) ‘Deliberate-choice’ is the principle of an action. Aristotle said that “the origin of action – its efficient, not its final cause- is deliberate-choice [*προαίρεσις* / proairesis], and that of choice is desire [*ὄρεξις* / orexis] and reasoning with a view to an end” (Aristotle, 1139a:30).

b) ‘Deliberate-choice’ is different from, though seems akin to, ‘opinion’, ‘passion’, and desire and this difference makes it a criterion of happiness.

Aristotle defines *προαίρεσις* as follows: “[It] involves a rational principle and thought. Even the name seems to suggest that it is what is chosen before other things.” (Aristoteles, NE, 1112a:15). And he separates it from choice [*αἰρετόν*]. It is also separated from desire in that the deliberate-chooser can rule himself. Compared to passion, the actions arise out of passion refer to a relatively limited area. Hence, without passion an action can occur but every action is accompanied by a deliberate-choice. The difference between deliberate-choice and wish is constituted by the concept of ‘impossible’. “[C]hoice cannot relate to impossibles, and if any one said he chose them he would be thought silly; but there may be a wish even for impossibles, e.g. for immortality” (Aristotle, Nich. Eth. 1111b:21). And lastly when compared to opinion, what separates deliberate-choice from opinion is that it is more specific than the latter. Moreover, deliberate-choice is related to morality but opinion is to knowledge. So, deliberate-choice is not desire, passion, wish or opinion. It precedes the decision making process and requires a personal prediction as to what kind of happiness is wished. To actualize this prediction, one must deliberate on why an action to be done or not.

Is it possible to bring Aristotelian views to our present day? This move can be established by positive psychology which regards ‘happiness’ as a fundamental virtue and also by Kahneman’s views who deals with these problems too. Kahneman, in his work, puts forward two concepts: ‘system-1’ and ‘system-2’. To him, these concepts are related to fast and slow thinking and directly determine our choices. System-1 which includes fast thinking operates automatically and quickly, with little or no effort and no sense of voluntary control (Kahneman, 2017). System-2 on the other hand, allocates attention to the effortful mental activities that demand it, including complex computations. The operations of System 2 are often associated with the subjective

experience of agency, choice, and concentration (Kahneman, 2017). So for Aristotle system-1 is an action without a principle, while system-2 is an action governed by a principle. Moreover system-1 is carried out by desires and passions that are part of the soul that does not share in reason, while system-2 is carried out by wish and deliberate-choice that are part of the soul that does share in reason.

The relationship between happiness and deliberate-choice in Aristotle cannot be explained in terms of 'maximum pleasure' or 'maximum utility'. Kahnemann does not accept the view that our choices are supposed to provide us with a maximum utility.

Aristotle holds the view that in ethics there cannot be a mathematical exactness and for this reason that the sphere of actions cannot be identified in terms of the external conditions and theories. What matters is, 'particulars'. If we take this 'particular' to our present day, it can be claimed that the concept of 'need' turns into desire, 'know thyself' to 'be thyself' and 'to be' to 'to have'. In the context of this transformation 'deliberate-choice' has turned into 'wish' or has been reduced to choice. Therefore, in an Aristotelean perspective, today's human being is a being that looks for but never finds happiness by means of the choices he make with part of the soul that does not share in reason. Happiness is possible only through a fixation of the meaning of these concepts. Choice is an act carried out through desires and passions and because it always makes alternatives possible, it is accompanied by anxiety. Deliberate-choice on the contrary is an act of rational man and a precondition of happiness.

In terms of the distinction between Aristotelian deliberate-choice and happiness, we can also put the following determinations:

- i) One must not wish the impossibles.
- ii) One must rule himself.
- iii) Happiness requires knowing thyself.
- iv) "(...) to achieve happiness, right choice must become a habit" (Kalaycı, 2014:270)
- v) For desires and passions correspond to the non-rational part of soul, they are away from providing happiness.

With these Aristotelian consequences, as Kahneman said, a theory of well-being that ignores what people want and a theory that ignores what actually happens in people's lives and focuses exclusively on what they think about their life cannot be supported. This holds also for Kahneman who regards individual situations in his works.